

KUR'AN OKUMA ADABI: ÂCURRÎ'NİN YAKLAŞIMI ÖZELİNDE

Aydın BAHÇA*

ORCID: 0009-0001-7665-3871

Murat AKKUŞ**

ORCID: 0000-0002-3268-1053

Öz: İlahi vahyin amacı insanı ilahi terbiye ile eğitmektir. Hz. Peygamber de bu ilahî amaç doğrultusunda ashabını vahiy ile eğitmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu ilahî metottan zaman zaman uzaklaşmıştır. Bu asıl gayeye tekrar ulaşmak için İslam bilginleri eserlerinde Kur'ân'ın fazileti ve adabı konularına yer vermeye başlamışlardır. Âcurrî'nin *el-Gurebâ*, *Ahlâku'l-ulemâ*, *Ahlâku hameleti'l-Kur'an* gibi usul ve adap ile ilgili eserleri onun Fezâil'ül-Kur'ân alanına ilgili ve yetkin olduğunu göstermektedir. Bu da Âcurrî'nin önemini ortaya koymaktadır. Âcurrî'nin *Ahlâku hameleti'l-Kur'an* adlı eseri de ilahî metoda tekrar ulaşmak amacıyla kaleme alınmıştır. Bu eser, Kur'an tilaveti ve hıfzının ardındaki ahlaki esasları incelemektedir. Çalışma, Âcurrî'nin Kur'ân'la kurulan ilişkiyi sadece lafzî olarak değil, aynı zamanda bütüncül bir karakter ve ahlak inşası süreci olarak değerlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Âcurrî'nin eserindeki bulgular, dönemin Kur'an okuyucuları arasında

* Yüksek Lisans Mezunu, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, aydinbahca441@gmail.com

** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, muratakkus114@hotmail.com

Bu çalışma 2025 yılında Aydın Bahça tarafından Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Doç. Dr. Murat Akkuş danışmanlığında hazırlanan "Âcurrî Özelinde Kur'ân Okuma Usul ve Esasları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

DOI: <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.1716647>

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi: 10/06/2025
Kabul Tarihi: 28/10/2025

Atıf / Cite as: Bahça, A. ve Akkuş, M. (2025). Kur'an Okuma Adabı: Âcurrî'nin Yaklaşımı Özelinde, *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), 225-252.

yaygın olan sorunlara ışık tutmaktadır. Bu sorunlar arasında lafız odaklı bir ezber anlayışının tefekkürü ihmal etmesi, Kur'an'ın dünyevi menfaatler için bir araç haline getirilmesi ve Kur'an ehlinin kibir ve ahlakî zâfiyetler göstermesi yer almaktadır. Müellif, bu problemlere karşı Kur'an'ın manası üzerinde düşünülmesi, niyetin sadece Allah rızasına yönelik olması ve güzel ahlakın Kur'an ile meşguliyetin ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çalışma, Âcurrî'nin çözüm önerilerini ehl-i Kur'an için ahlaki bir yol haritası olarak değerlendirmektedir. Bu harita, Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerin tevazu, sabır, doğru sözlülük gibi temel İslami değerleri benimsemesini, Kur'an'ı bir geçim kapısı olarak görmekten kaçınmasını ve lafız kadar amele de önem vermesini öğütlemektedir. Sonuç olarak, Âcurrî'nin eseri, Kur'an eğitimine yönelik sorunlara çağlar üstü bir çözüm sunarak, günümüz Kur'an eğitim müesseseleri ve talebeleri için de geçerli ve değerli bir rehber niteliğindedir. Bu çalışma ise, Âcurrî'nin hayatına yer vermeyi ve ilgili eserini tahlil etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıraat, Âcurrî, Ahlâku Hameleti'l-Kur'an, Kur'an Okuma Adabı.

THE MORALS OF READING THE QURAN: WITH SPECIAL EMPHASIS ON ACURRI'S APPROACH

Abstract: The purpose of divine revelation is to educate humanity through divine discipline. The Prophet Muhammad also educated his companions through revelation in line with this divine purpose. However, after the Prophet's death, this divine method was occasionally abandoned. To recapture this true purpose, Islamic scholars began to include the virtues and etiquette of the Quran in their works. Ajourri's work, Akhlaq al-Qur'an, was written to serve this purpose. This work examines the moral principles behind Qur'anic recitation and memorization. The study reveals that Ajourri viewed the relationship with the Qur'an not only in literal terms but also as a holistic process of character and moral construction. The findings in Ajourri's work shed light on common problems among Qur'an readers of the period. These problems include the neglect of contemplation by a memorization approach focused on memorization, the use of the Qur'an as a tool for worldly gain, and the manifestation of arrogance and moral weaknesses among Qur'anic scholars. The author argues that these problems require reflection on the Qur'an's meaning, intention should be directed solely towards God's approval, and good morals should be made an integral part of engaging with the Qur'an. This study evaluates Âjurî's proposed solutions as a moral roadmap for Qur'anic

scholars. This map advises those who learn and teach the Quran to embrace fundamental Islamic values such as humility, patience, and truthfulness, to avoid viewing the Qur'an as a means of livelihood, and to prioritize deeds over words. In conclusion, Âcurrî's work offers a timeless solution to the challenges of Qur'anic education, serving as a valid and valuable guide for contemporary Qur'anic educational institutions and student.y. This study aims to examine the life of Âcurrî and analyze his relevant works.

Keywords: Qur'an, Qiraah, Âcurrî, Ahlâku Hameleti'l-Kur'an, The Morals of Reading the Qur'an.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerîm Müslümanların hayat rehberi, inançlarının ve hayata bakış açılarının temel kaynağıdır. Bu nedenle Müslümanlar ilk vahiyden itibaren hayatlarını, düşünce ve fikirlerini vahye göre düzenlemişlerdir. İslam medeniyetinin siyasi, iktisadi, fikri oluşumlarının temelinde Kur'an vardır. İslam bilginleri ilahi vahyin anlaşılması ve tebliğ edilmesi için çalışma yaparken diğer yandan Kur'an'ın prensipleri ve Hz. Peygamber'in metotlarından hareketle vahyin amacına uygun nitelikli okuma usul ve adabını içeren eserler kaleme almışlardır. Bu maksatla yazılan eserlerden bir tanesi de Âcurrî'nin *Ahlâku hameleti'l-Kur'an* adlı eseridir. Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında Fezâilü'l-Kur'an konuları ön plana çıkmıştır. Âcurrî ise Fezâilü'l-Kur'an konularıyla yetinmeyip, Kur'an ehlinin dikkat etmesi ve kaçınması gereken hususlara, Kur'an ehlinin kişiliğinin nasıl olması gerektiğine dair, âyet ve hadisler ışığında tavsiyelerde bulunmuştur.

Çalışma, Kur'an ehlinin karşılaşabileceği lafız odaklı ve tefekkürden uzak bir Kur'an anlayışının risklerini, Kur'an'ın dünyevi menfaatler için bir araç haline getirilmesinin ahlaki ve teolojik sorunlarını, Kur'an hâfızlarında görülebilecek kibir ve ahlaki zaaflar şeklinde üç temel sorunu Âcurrî'nin perspektifinden ele alacaktır. Âcurrî, bu problemlere karşı Kur'an'ın manasının içselleştirilmesi, niyetin halis tutulması ve insan hayatında Kur'an ahlakının somutlaştırılması gibi manevi çözüm yolları sunmaktadır.

Bu çalışma, Âcurrî'nin asırlar önce dile getirdiği uyarı ve tavsiyelerin, günümüz Kur'an eğitimindeki bazı meseleler için ne kadar geçerli olduğunu gösterecektir. Dolayısıyla, çalışma, Kur'an'ın birey ve toplum üzerindeki dönüştürücü gücünü etkili şekilde ortaya koyabilmek için Kur'an'a hizmet edenlerin sahip olması gereken ideal ahlaki profili sunmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, Âcurrî'nin

mirasını güncel bir bakış açısıyla ele alarak, Kur'an'ın sadece öğrenilen değil, aynı zamanda yaşanan bir rehber olması gerektiği yönündeki temel düşüncayı güçlendirecektir.

1. ÂCURRÎ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

Âcurrî'nin tam adı Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Âcurrî'dir. Bağdat'ın Âcurr köyünde doğmuş olup 360/970 yılında Mekke'de vefat etmiştir (Yâkût el-Hamevî, 1995, 1/51). Âcurrî'nin babası Hüseyin b. Abdillâh el-Âcurrî'dir. Kaynaklarda, annesinin ve kardeşlerinin isimleri, hayatları, kişilikleri ve ölümleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Aynı şekilde Âcurrî'nin evliliği, çocuğunun olup olmadığı, mesleği ve maddi durumu hakkında herhangi bir bilgiye de ulaşılamamıştır (İbn Hallikân, 1994, 4/292-293).

Ebû Bekr el-Âcurrî birçok kitap telif etmiş, İslami ilimlerin birçoğunda yüksek ilmi seviyeye ulaşmıştır. Müslümanlara yol gösterecek pek çok eser kaleme almıştır (Zehebî, 1985, 1/134). Âcurrî ibadete düşkün, sünnete göre yaşayan bir âlimdi. O, zühd hayatını yaşamaya gayret etmiş ve bu iştiağı vesilesiyle Mekke'ye yerleşip kendini ilme ve ibadete vermiştir (Zehebî, 1998, 3/99). Âcurrî, Bağdat'ta 330/941 yılına kadar yaşamış, tahsilini burada tamamladıktan sonra hayatının geri kalanını Mekke'de geçirmiştir (Çeker, 1988, 1/329). Özetle Âcurrî'nin hayatının büyük bölümünü Bağdat'ta, kalan otuz yılını ise Mekke'de geçirdiği söylenebilir.

2. AHLÂKU HAMELETİ'L-KUR'AN ADLI ESERİN MUHTEVASI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Müslüman âlimler, asırlar boyunca Kur'an'ın faziletine dair eserler telif etmişlerdir. Âcurrî'ye kadar genel olarak böyle devam etmiştir. Ancak Âcurrî, farklı bir yol izleyerek Kur'an'ı okuyan ve okutanların dikkat etmesi gereken hususları müstakil olarak kitabında işleyerek daha önce bu alanda yapılan çalışmaların bir nevi tamamlayıcısı olmuştur. Âcurrî, kitabında Kur'an'ı okumanın, okutmanın faziletine dair konuları işlemiştir. Ancak bütün gayretini Kur'an ehlinin ahlakının nasıl olması ve toplum içinde nasıl hareket etmesi gerektiği, Kur'anı kendi menfaatleri için okuyanların kötü ahlakı, eğitim esnasında dikkat edilmesi gerekenler, Kur'an'ı musikiye feda etmeyecek şekilde güzel sesin önemine ve Kur'an tilaveti esnasında dikkat edilmesi gereken hususlara sarf etmiştir (Âcurrî, 2015, 19).

Bu kıymetli eserin Muhammed Amr b. Abdillatif tahkiki ile 1985 yılında Beyrut'ta, Aziz b. Abdilfettah el-Kârî tahkiki ile de 1987 yılında Medine'de basımı yapılmıştır (Âcurrî, 1417, 31). Dünyanın farklı ülkelerinde eserin yazma nüshaları bulunmaktadır. İstanbul Ragıp Paşa kütüphanesinde mecmu 14, Berlin'de mecmu 576

numarada bulunmaktadır (Âcurrî, 2015, 23). Eserin dört nüshası “*Adâbu hameleti’l-Kur’an*” ismiyle Suriye’de bulunan Mektebetu’z-Zâhiriyye kütüphanesinde kayıtlıdır. Birinci nüsha ilk yaprağı noksan halde mecmu 66 numarada, ikinci nüsha aynı şekilde ilk yaprağı noksan olup mecmu 40 numarada, üçüncü nüsha yeni ve noksansız halde mecmu 41 numarada ve dördüncü nüsha Hâfız Abdulğânî el-Makdisî’nin (ö. 600/1203) hattıyla yazılmış bir parça halinde mecmu 85 numarada kayıtlıdır (Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Âcurrî, 1982, 33-34). Bu çalışmada Gânîm Kaddûrî’nin tahkik ettiği İstanbul Ragıp Paşa kütüphanesinde bulunan nüsha tercih edilmiştir.

Eser “*Kur’an Öğrencisine Öğütler*” (Âcurrî, 2011) ismiyle Ahmed Ürkmez tarafından, “*Kur’an Taşıyıcılarının Ahlakı*” (Âcurrî, 2020) ismiyle Mustafa Özenli tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca bu eser üzerine Abdurrezzak b. Abdilmuhsin el-Bedr “*et-Tibyân fî Şerhi ahlakı hameleti’l-Kur’an*” (Mektebu İtkân, 2019) adıyla şerh çalışması yapmış ve Hâlid b. Osman es-Sebt ise bu nadide eserin muhtasar çalışmasını gerçekleştirmiştir.

Âcurrî, bu çalışmasıyla kendisinden sonraki ulemayı etkilemiş ve bu yönde eserler telif edilmesinin öncüsü olmuştur. Nitekim İmam-ı Nevevî’nin (ö. 676/1277) *et-Tibyân fî âdâbi hameleti’l-Kur’ân* adlı eseri, Zerkeşî’nin (ö. 794/1394) *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân* isimli eserinde bu konuya bir bölüm ayırması, yine Süyûtî’nin (ö. 911/1505) de *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân* adlı eserinde Kur’an tilaveti ve onu okuyanın adabı şeklinde bir bâb ayırması buna örnektir (Âcurrî, 2015, 20).

Müellifin bütün gayretini Kur’an ehlinin ahlakı konusuna sarfetmesi, bunu da âyet, hadis, sahabe ve tâbiînden nakledilen haberlerle desteklemesi, ayrıca kitabın üslubunun da açık ve net olması eserin kendine has özelliklerindendir (Âcurrî, 2015, 21). *Ahlâku hameleti’l-Kur’an* adlı bu eser dokuz bölümden oluşmaktadır. Bu eserde konuyla ilgili âyetlerin yanı sıra, doksan altı tane hadis rivâyeti bulunmaktadır. Bu hadislerden kırk üç tanesi merfû (Hz. Peygamber’in sözü), on dokuz tanesi mevkûf (sahâbe sözü), otuz dört tanesi ise maktû (tâbiîn sözü) olarak kitapta yer almıştır.

2. 1. Kur’an’ın Faziletine İşaret Etmesi

Müellif, kitabına bir mukaddime ile başlamıştır. Bu mukaddimesinde, Allah’ın Hz. Peygamber’e indirdiği Kur’ân’ın kıymetini bildirdiğini dile getirmiştir. İnsanın Kur’an ile korunacağına, doğru yolu bulacağına ve Kur’ân’ın kalpteki hastalıklara şifa olacağına değinmiştir. Kur’ân’ı okuyup ona göre amel etmeleri, Kur’ân’ı okudukları vakit kalpleriyle düşünmeleri gerektiğini mukaddimesinde belirtmiştir. Dolayısıyla Kur’an ehlinin vasıflarını zikretmeden önce Kur’ân’ın ne kadar faziletli bir kitap olduğunu anlatmaya çalışmıştır (Âcurrî, 2015, 35).

Ebû Bekr el-Âcurrî yazdıklarının ve yazacaklarının hepsini Allah'ın kitabından, Hz. Peygamberin sünnetinden, ashâbın ve âlimlerin sözlerinden iktibas edeceğini söylemiştir (Âcurrî, 2015, 37). Âcurrî, Kur'an okurken sûreyi veya sayfayı bitirme gayreti içinde olanları eleştirmiş, asıl olması gerekenin, okuduklarından ders çıkarmak olduğunu belirtmiştir. Ardından Kur'an'ın faziletine dair âyet ve hadisleri zikretmiştir (Âcurrî, 2015, 41).

“Muhakkak ki bu Kur'an, insanı en güzel ve doğru yola iletir. Salih ameller işleyen mü'minlere ise çok büyük mükâfatın olduğunu müjdeler.” (el-İsrâ, 17/9) Kur'an'ın Mü'minlere şifa olduğu âyet ise şu şekildedir: *“Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için hidâyet edici bir rehber ve rahmet geldi.”* (Yûnus, 10/57). Müellif Kur'an'ın üzerinde düşünülmesi gereken bir kitap olduğunu şu âyetle dile getirmiştir: *“Şu Kur'an, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri ibret ve öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz şerefli bir kitaptır.”* (Sâd, 38/29). Başka bir âyette ise *“Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinde kilitleri mi var?”* (Muhammed, 47/24) buyurulmuştur (Âcurrî, 2015, 38).

Âcurrî, yine giriş bölümünde Kur'an'ı dinleyip ondan ibret alan, gücü nispetinde onunla amel etmeye çalışanları, Allah'ın her türlü mükâfatla müjdelediğini söylemiştir (Âcurrî, 2015, 39). Daha sonra şu âyeti zikretmiştir; *“Sözü dinleyip de onun en güzeline tabi olanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidâyete ulaştırdığı kimselerdir. İşte gerçek akıl sahipleri onlardır.”* (ez-Zümer, 39/18). Âcurrî yukarıda bahsi geçen âyetleri zikrettikten sonra Kur'an'ı düşünerek ve anlayarak okuyanların rabbini daha iyi tanıyacağını, onun güç ve kudretini idrak edeceğini, kişinin Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamak için kendini zorlayacağını söylemiştir (Âcurrî, 2015, 40). Daha sonra Âcurrî, Kur'an'ı düşünerek ve ibret alarak okuyanların hayatını Kur'an'a göre tanzim edeceğini zikretmiştir. Son olarak konuyu desteklemek amacıyla bazı hadisler rivâyet etmiştir (Âcurrî, 2015, 44). Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö. 32/652-53) *“Kur'an'ı paçavra gibi dağıtıp atmayın. Şiir gibi dizip de gitmeyin. Dikkat çekici yerlerde durup düşünün. Kalbinizi Kur'an ile alevlendirin. Aklınız sûreyi bitirmede olmasın!”* (İbn Battâl, 2003, 10/273) rivâyeti aktarılmıştır. Hasan-ı Basri'den (ö. 110/728) konuyla ilgili başka bir rivâyet aktarılmıştır: *“Allah'ın kitabına sımsıkı sarılın. İçindeki ibret verici kıssaları inceleyin. Kur'an'ı anlama hususunda dikkatli ve gözü açık olun”* (Âcurrî, 2015, 42).

Âcurrî, Kur'an'ın fazileti ve ehemmiyetine dair farklı rivâyetler nakletmektedir (Âcurrî, 2015, 41-44). Bunların bazılarını zikretmeye çalışalım. Ebû Mûsâ el-Eş'ârî (ö. 42/662-63), Kur'an-ı Kerim eğitimi alanları topladı. Onlar da yaklaşık üç yüz kişi vardı. Kur'an'ın ne kadar büyük bir kitap olduğunu anlattı ve sonra şöyle dedi: *“Muhakkak ki bu Kur'an size faydalı olabileceği gibi size zararlı da olabilir. Sizler Kur'an'a uyun o size uymasın. Kur'an'a kim uyarsa, Kur'an onu cennet bahçelerinden birine götürür.”*

Fakat kim Kur'ân'ı kendine uydurursa Kur'an onu tepetaklak eder, cehenneme atar" (Âcurrî, 2015, 43; Ebu'l-Fadl er-Râzî, 1994, 125).

Kur'ân'ın faziletine dair diğer rivâyet ise şöyledir; *"Nasıl biri olduğunu merak eden, kendisini Kur'an ile kıyas etsin"* (İbn Mübârek, t.y., 13). Nitekim *"Onlar kitabı hakkını vererek okurlar"* (el-Bakara, 2/121) âyetini Mücâhid b. Cebr'in (ö. 103/721) *"Hakkını vere vere tatbik ederler"* (Mücâhid b. Cebr, 1989, 212; Âcurrî, 2015, 44) şeklinde tefsir ettiği rivâyet edilmiştir.

Âcurrî, bu bölümün sonunda Kur'an talebelerin ahlâkını ve takınması gereken davranışları açıklamadan önce, Kur'an hâfızlarının değerinin anlatılması gerektiğini ve bu sayede Kur'ân'ı okumaya ve uygulamaya iştiaklarının artacağını söylemiştir. Böylece Kur'an öğrenen ve öğretenlere karşı saygılı davranmaları sağlanmış olur. Bu sebeple eserindeki ikinci bölümü bu konuya tahsis etmiştir.

Âcurrî, Kur'ân'ın faziletine değinerek, Kur'ân'ın sadece bir metin olmasından ziyade, Müslümanların karakter gelişimine katkı sağladığını belirtmektedir. Bununla birlikte, Kur'ân'ın bir rehber olarak işlevi, sadece bilgi sunmakla sınırlı kalmayıp, ahlaki ve ruhsal bir yönlendirmeyi barındırmasıdır. Âcurrî'nin, Kur'ân'ı lafzi olarak okumanın yanı sıra tefekkür etmeyi ve eyleme geçmeyi de şart koşması, Müslümanların inançlarını ve eylemlerini tutarlı bir hale getirmeleri yönünde önemli bir mesaj taşır. Eğitici bir yaklaşım sergileyerek, Kur'ân'ın Müslümanların üzerindeki etkisinin deneyimlenmesi gerektiğini savunması, okumanın (teorinin) ötesinde uygulamaya yönlendirmesi de değerlidir.

Âcurrî'nin Kur'ân'ın faziletini desteklemek için âyet ve hadislerden deliller getirmesi, eserin değer ve güvenilirliğini artıran bir unsur olarak öne çıkar. Örneğin, Abdullah b. Mes'ûd ve Hasan-ı Basrî gibi sahabe ve tabiin örneklerinin kullanılması, okuyuculara tarihsel ve toplumsal bir bağ kurma imkânı da sunar. Bu bağ, Kur'ân'ın öneminin zamanla değişmediğini gösterir. Bununla birlikte, Müslümanların Kur'ân'ı anlama ve içselleştirme konusundaki gayretlerini artırmalarına yardımcı olur.

2. 2. Kur'an Talebelerinin Fazileti Üzerine

Âcurrî, Kur'ân'ı ezberleyenlerin faziletine, onların yüce konumuna, derecelerinin ve kıymetlerinin yüksekliğine, Allah'ın kitabını ezberleyenlerin ulaşacakları büyük mükâfatlara, dünya ve ahirette nail olacakları geniş nimetlere yer vermiştir. Kur'an hâfızlarının sorumluluklarına da değinmiştir. Ancak bu eseri şerh eden Abdurrezzak b. Abdilmuhsin el-Bedr'e göre, Kur'an hâfızlarından maksat, lafızlarını ezberleyenler değil, onunla amel edenlerdir. Dolayısıyla Kur'ân'ın sınırlarını aşanlar ve onunla amel etmeyenler Kur'an ehli sayılmazlar (el-Bedr, 2019, 40).

Enes b. Mâlik'ten (ö. 93/711-12) gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz insanlar arasında Allah ehli olanlar vardır!*” buyurdu. Ashâb-ı kiram ise: “*Ey Allah'ın Resulü! Onlar kimlerdir?*” şeklinde Efendimize soru sorunca Resûlüllâh (s.a.v.): “*Onlar Kur'an ehli kimseler; Allah ehli olan ve Allah'ın has kullarıdır!*” (Ahmed b. Hanbel, 2001, 19/296) şeklinde cevap verdi. Müellif konunun daha iyi anlaşılması için başka rivâyetler de zikretmiştir (Âcurrî, 2015, 45). Abdullah b. Amr b. As (ö. 65/684-85), Resûlüllâh'tan (s.av.) şöyle bir rivâyette bulunmuştur: “*Kıyamet günü Kur'an ehline şöyle denilir: Oku ve yüksel, dünyada Kur'an'ı tertil ile okuduğun gibi burada da aynı şekilde tertil ile oku. Şüphesiz senin makamın, okuduğun âyetin son noktasıdır.*” (Taberânî, t.y.-b, 6/51; Âcurrî, 2015, 46).

Ümmüd'd-Derdâ'da (ö. 30/650) şöyle bir rivâyette bulunmuştur: Hz. Aişe'ye, Kur'an'ı okuyup cennete girecek kimsenin Kur'an'ı okumayana üstünlüğünü sordum. Hz. Aişe dedi ki: “*Cennetin dereceleri Kur'an âyetleri sayısı kadardır. Kur'an okuyanlardan her kim cennete girerse onun üstünde hiç kimse olmaz.*” (es-Sehâvî, 1999, 157; Âcurrî, 2015, 46). Âcurrî'nin aktardığı başka rivâyet ise şöyledir: “*Muhakkak ki Kur'an, Allah'ın ziyafet sofrasıdır. O halde gücünüz yettiği kadar O'nun ziyafetinden istifade ediniz. Kur'an Allah'ın ipidir. Açık bir nurdur. Kur'an'a uyan kurtulur. Eğrilmesi mümkün değildir. Kur'an, fazla okunduğu vakit eskiyip gitmez.*” (İbn Ebî Şeybe, 1409, 6/125; Âcurrî, 2015, 47).

Abdullah b. Amr b. As'tan gelen diğer bir rivâyet ise şöyledir: “*Kur'an'ı hıfz eden omuzuna büyük bir yük almış olur. Vahiy dışında peygamberlik omuzuna yüklenmiştir. Bu sebeple sinirli ve kaba insanlara uyup kabalık etmesi yaraşmaz. Çünkü Kur'an onun kalbindedir.*” (İbn Battâl, 2003, 10/264; Âcurrî, 2015, 48).

Yukarıda zikredilen Âcurrî'nin tavsiyeleri ve rivâyetler, hâfızlığın sadece bir ezber faaliyeti olmadığını, aynı zamanda manevi ve ahlaki sorumluluklar taşıdığını vurgulamaktadır. Kur'an hâfızlarının hadislerde zikredilen “Allah ehli” ve “peygamberlerin varisleri” olduğu hatırlatılmış, onların konumlarına vurgu yapılmıştır. Bu tanım, hâfızlık müessesinin sıradan bir ezberi birikimi değil, ilahi bir makam ve manevi bir mirasın taşıyıcıları olduğunu göstermektedir. Hâfızlığın sadece lafzı ezberlemekle sınırlı kalmayıp, onunla amel etmeyi de gerektirmesidir. Bu durum, Kur'an'ın amel edilmesi gerektiği fikrini vurgulamaktadır. Sadece ezberleyen, ancak ahlakında ve fiillerinde Kur'an'ı yansıtmayan bir Müslümanın, bu yüce makama tam olarak erişemeyeceği fikri, Âcurrî'nin temel düşüncesini oluşturur. Zikredilen “*Muhakkak ki Kur'an, Allah'ın ziyafet sofrasıdır...*” (İbn Ebî Şeybe, 1409, 6/125) rivâyeti, Kur'an'ı “Allah'ın ziyafet sofrası” olarak niteleyerek, her Müslümanın onun manevi faydalarından istifade etmeye teşvik ederek metaforik bir dil kullanmıştır.

Aktarılan rivâyetler, hâfızlığın getirdiği sorumluluğa da dikkat çekmektedir. Abdullah b. Amr'dan aktarılan “*Kur’ân’ı hıfz eden omuzuna büyük bir yük almış olur*” ve “*Vahiy dışında peygamberlik omuzuna yüklenmiştir*” ifadeleri, hâfızlık görevinin ne kadar ciddiyetle ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu sorumluluğun bir sonucu olarak, bir hâfızın sinirli, kaba veya olumsuz davranışlar sergilemesinin beklenemeyeceği belirtilmektedir. Bu yaklaşım, hâfızlığın sadece lafızlarla değil, aynı zamanda amel ile de tamamlanması gerektiği yönündeki düşüncüyü yansıtmaktadır.

2. 3. Kur’ân’ı Öğrenen ve Öğreten Kimsenin Fazileti Hakkında

Allah’ın kitabı olan Kur’ân-ı Kerim, hidâyet, saadet ve kurtuluş kitabıdır. Allah kime Kur’ân’ı öğrenmeyi ve öğretmeyi nasip etmişse, dünya ve ahiret hayatında ona mutluluğu müjdelemiştir. Kur’ân’ı öğrenmek ve öğretmek, Kur’ân’ın harflerini, tilavetini aynı zamanda manalarını öğrenmeyi ve öğretmeyi de kapsar. Bu nedenle Hz. Osman’ın (ö. 35/656) rivâyet ettiği “*Sizin en hayırlınız Kur’ân’ı öğrenen ve öğretenidir.*” (Ahmed b. Hanbel, 2001, 1/472) hadisi bu manaların hepsine şamildir. Hz. Peygamber, Kur’an ehline her zaman gereken değeri vermiş namaz kıldırma hususunda onları öne geçirmeyi emretmiştir. Uhud savaşında şehit olanlardan kim daha fazla Kur’an biliyorsa önce onu defnetmiştir (Ebû Ubeyd, 1416/1995, 90). Konuyla ilgili olarak Abdurrahman el-Himmâni’den (ö. 228/843) şöyle bir rivâyet zikredilmiştir: “*Süfyan-ı Sevriye kişinin Allah yolunda cihat etmesi mi yoksa Kur’an okuması mı daha sevimlidir? diye sordum. O da dedi ki; “Kur’an öğretmesi”* (İbnü’l-Cezeri, 1414/1994, 1/4) şeklinde cevap vermiştir.

Âcurrî’ye göre Kur’an öğrenme ve öğretme hususunda asıl gaye, onun manalarını öğrenmektir (el-Bedr, 2019, 50). Çünkü imanı ziyadeleştiren şey Kur’ân’ın manalarıdır. Bu durumu destekleme adına Cündep b. Abdullah (ö.?) bu konuda şöyle demiştir: “*Biz imanı öğrendik sonra Kur’ân’ı öğrendik. Siz ise önce Kur’ân’ı daha sonra imanı öğrendiniz. Böylece imanımız arttı.*” (et-Târîhu’l-kebîr, t.y., 2/221).

Rivâyetlerin ana fikri, Hz. Osman’ın “*Sizin en hayırlınız Kur’ân’ı öğrenen ve öğretenidir*” (Dârimî, 2000, 4/2102) hadisi etrafında şekillenir. Bu hadisi dar bir okumadan çıkararak, Kur’ân’ı öğrenmenin ve öğretmenin yalnızca harflerin tecvid ve tilaveti değil, aynı zamanda manayı öğrenme ve onunla amel etmeye işaret eder. Hz. Peygamber’in Uhud şehitleri arasında en çok Kur’an bilen öncelemesi ve imamlık hususunda onlara öncelik vermesi gibi uygulamalar, Kur’ân’ın İslam toplumundaki belirleyici konumunu ve onu hıfz edenlere atfedilen saygınlığı kanıtlar niteliktedir. Ayrıca, Süfyan-ı Sevri’nin cihat gibi ulvi bir ibadetten ziyade Kur’an öğretmeyi daha kıymetli bulması, Kur’an hakkında İslami düşüncenin köklü bir örneğini sunar.

Âcurrî'nin Kur'an'ı öğrenen ve öğreten kimsenin faziletine dair verdiği rivâyetlerden hareketle bir Müslümanın Kur'an'dan âyetler ezberlemesi ve onun manalarını anlamaya çalışması, en değerli dünyalıklardan daha hayırlıdır. Yine bir Müslümanın her gün az da olsa Kur'an ile hemhal olması gerekir. Bu meşguliyet ise bazen Kur'an'ın öğrenilmesi, bazen de harfler ve okuma usulleri üzerinde olabilir. Netice olarak her Müslümanın günlük olarak Kur'an'dan bir payı olması gerekir.

2. 4. Kur'an'ı Müzakere İçin Toplanmanın Faziletine Dair

Müellif Kur'an'ı okumanın, müzakere edip üzerinde düşünmenin, başkalarına öğretmenin faziletinden bahsedip bunları yapanın da Allah'ın rahmetine ve meleklerin teveccühüne nail olacağını tavsiye etmiştir. Bunu da hadislerle desteklemiştir (Âcurrî, 2015, 54). Ayrıca Âcurrî konuya “Mescitte Kur'an Öğrenmenin Fazileti” başlığını atmıştır. Bu başlıktan sadece mescitte Kur'an müzakere edenler bu fazilete nail olacak diye bir anlam çıkmamalıdır. Bazı hadis kaynaklarında “*Allah'ın mescitlerinde*” (Müslim, 1955, 8/72) ibaresi yoktur. Bu sebeple üniversite, okul, Kur'an kursu, ev gibi yerlerde Kur'an dersi için toplanmak da bu kapsama girer. Bu bakış açısı, Kur'an eğitiminin evrensel ve mekândan bağımsız bir ibadet olduğu fikrini pekiştirir.

Kur'an öğrenmek için toplanmanın birçok faydası vardır. Kıraati güzel olan diğerlerini dinler yanlışlarını düzeltir ve doğru okumalarını da teyit eder. Bir diğer husus ise içlerinden âlim olan Kur'an'ın manaları hakkında açıklamalarda bulunur. Böylece Kur'an hem lafız hem de mana olarak müzakere edilip korunmuş olur (el-Bedr, 2019, 53). Daha sonra Âcurrî konuyla ilgili rivâyetleri zikretmeye başlamıştır:

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Resûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Bir topluluk Allah'ın evlerinden bir evde toplanır, Allah'ın kitabını okuyup ve aralarında müzakere ederlerse, üzerlerine sekînet iner, onları rahmet kaplar ve melekler çevresini kuşatır. Allah o kimseleri kendi katında bulunanların arasında anar, ameli kendisini yavaşlatan nesebi onu hızlandırmaz.*” (Ahmed b. Hanbel, 2001, 12/393; Âcurrî, 2015, 54).

Bu hadisin sonunda, ailesinden faziletli olan kişiler sayesinde kurtulacağına inanmanın yanlışlığına değinilmiştir (el-Bedr, 2019, 56). Aslında bu hadis “*Kıyamet günü sûra üflendiği vakit aralarında ne akrabalık bağları kalacak ne de birbirlerine bir şey sorabilecekler.*” (el-Mü'minûn, 23/101) âyetinin bir nevi tefsiri niteliğindedir.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre, “*Amellerin en güzeli Allah'ı anmaktır. Allah'ın evlerinde onun kitabını müzakere etmek ve kitabını birbirine öğretmek için oturan hiçbir topluluk yoktur ki orada oldukları ve başka söze dalmadıkları müddetçe*

melekler kanatlarıyla gölgelendirmesin ve Allah'ın misafirleri olmasınlar.” (Dârimî, 2000, 1/369; Âcurrî, 2015, 54). Bu hadiste ise en güzel amelin Allah'ı anmak olduğu gerçeğine işaret edilmiştir. “Onlar iman edip Allah'ı anmakla kalpleri huzur bulanlardır. Muhakkak ki kalpler ancak Allah'ı anarak huzur bulur.” (er-Ra'd, 13/28) âyeti de yine bu hakikati açıklamaktadır.

İlgili rivâyetler, Kur'an'ı, müzakere etmenin ve üzerinde düşünmenin getirdiği manevi ve pratik faydalarını ele almaktadır. Kur'an için yapılan toplantıların sadece manevi bir kazanç sağlamadığını, aynı zamanda Kur'an'ın hem lafzının hem de manasının korunmasına hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Kıraati güzel olanların okuyuşlarını düzelterek lafzın, âlimlerin manalar hakkında açıklamalar yaparak mananın korunması Kur'an için toplanmanın pratik bir sonucudur. Kur'an müzakeresine katılanların üzerine sekînetin indiğini, rahmetle kuşatıldığını ve melekler tarafından çevrelendiğini belirten hadisler, bu eylemin kutsiyetini ortaya koymaktadır. Ancak rivâyetler içerisinde en güçlü ahlaki tespit, Ebû Hüreyre hadisindeki “*Ameli kendisini yavaşlatanın nesebi onu hızlandırmaz*” (Ahmed b. Hanbel, 2001, 12/393) ifadesi ortaya koymaktadır. Bu ifade, kişinin kurtuluşunun soyuna değil, bizzat kendi ameline bağlı olduğunu vurgulayarak Kur'an'daki bireysel sorumluluk ilkesini vurgulamaktadır.

2. 5. Kur'an ile Meşgul Olanın Ahlâkı

Âcurrî, Kur'an'ı ezberleyen, öğrenen ve öğreten kimsenin fazileti ve Allah'ın kitabını öğrenmek için toplanmanın faziletini ele aldıktan sonra, Kur'an ehlinin ahlakının nasıl olması gerektiğini, bundan sonraki bölümlerde ele almıştır (Âcurrî, 2015, 56). Allah bir Müslümana Kur'an ile hemhal olmayı nasip etmişse, kitabını öğrenmeyen ve onunla amel etmeyen diğer Müslümanlardan üstün tutmuşsa, Kur'an'a tabi olan Müslümanın da dikkat etmesi gereken hususların olması gâyet doğal bir durumdur. Âcurrî, Kur'an ile meşgul olan kimsenin yapması ve kaçınması gereken hususlara bu bölümde değinmiştir. Ayrıca söylediklerini bazı âyet ve hadislerle desteklemiştir (Âcurrî, 2015, 57). Bizde bu çerçevede dikkat edilmesi gereken hususları özetlemeye çalışacağız.

Allah, Kur'an ile meşgul olanların, kendisinin has dostları olmasını istemiş “*Onlar Allah'ın kitabını hakkıyla tilavet ederler...*” (el-Bakara 2/121) âyetinin bahsettiği kişilerden olmasını dilemiştir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kur'an'ı maharetle okuyan bir kimse son derece üstün ve hayırlı meleklerle birlikte dir. Kur'an'ı okurken zorlanan ve kendisine ağır gelen bir kimse için ise iki kat ecir vardır.*” (Ahmed b. Hanbel, 2001, 40/257; Âcurrî, 2015, 56). Yine konuyla ilgili şöyle bir rivâyet zikretmiştir: “*Kul Kur'an'ı hatmettiği zaman melek onun iki gözünün arasını öper.*” (es-Sehâvî, 1999, 1/367; Âcurrî, 2015, 57).

Müellif konuyla ilgili delillerini zikredip bu deliller ışığında Kur'an ehlinin giyim tarzı, beşerî ilişkileri, yeme içme adabı, akraba ve komşularla ilişkilerde dikkat etmesi gerekenler gibi konularda Kur'an hâfızına bazı nasihatler vermeye çalışmıştır (Âcurrî, 2015, 57).

Ona göre Kur'an hâfızı yaşadığı zamanı ve o döneminin insanlarını iyi tanıyıp bilmelidir. Kendi işi ile ilgilenmeli, giyim kuşamda, yeme içme hususunda son derece dikkatli davranmalıdır. Kur'an hâfızı konuşacağı vakit sözlerini iyi seçmeli ve sözleri bilgiye dayanmalı, afaki konuşmalar yapmamalıdır (Âcurrî, 2015, 57). Nitekim “*Bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme!*” (el-İsrâ, 17/36) âyeti Kur'an hâfızına düstur olmalıdır. Kötü neticelerin meydana gelebilmesi endişesinden dolayı herkesin güldüğü şeylere gülmemelidir. Eğer gerçeğe uygun bir durum ise gülümsemelidir (Âcurrî, 2015, 57). Kanaatimizce Âcurrî, “*yaptıklarından ötürü az gülsünler çok ağlasınlar*” (et-Tevbe 9/82) âyetinden ilham alarak bu tavsiyeleri söylemiştir.

O'na göre Kur'an ehli, kendisinde olan bazı hasletleri övmemeli, başkasının dedikodusunu yapmamalı, ağzını kötü sözlerle alıştırmamalı, başkasının başına gelen bir musibete sevinmemelidir. Başkasının başarısına haset etmemeli ancak başarısına gıpta ile bakmalıdır. Yine insanın kusurunu söyleyecekse uygun bir dil ile söylemelidir. Kişinin durumuna göre susması da yerinde olacaktır. Kur'an hâfızı, Kur'an ve sünnet ışığında iyi ve güzel bütün hasletlere ulaşmalıdır. Yürümesinde, oturmasında, kalkmasında ilmin ağırlığının olması gerekir. Kaba, katı kalpli bir kişiliğe sahip olmamalıdır. Kaba insanlara karşı sabırlı davranmalı, öfkesini de yutmalıdır. Kur'an aşığı kimse mütevazı olmalıdır. Doğruluk kimden gelirse gelsin onu kabul etmelidir. Makam ve mevkii kullardan değil, Allah'tan beklemelidir (Âcurrî, 2015, 58).

Âcurrî'ye göre Kur'an hâfızı, Kur'ân'ı kullanarak geçimini sağlamamalı, onu kullanarak yöneticilere ve onların çocuklarına yakın olmamalı, yine Kur'an vesilesiyle hürmet edilsin diye zenginlerle beraber olmamalıdır (Âcurrî, 2015, 58). Yine ona göre Kur'an ehli bir şey öğretirken kibar ve naif bir şekilde öğretmeli, yanlış yapanları azarlayıp şevklerini kırmamalıdır. Kur'ân'ı kendini düzeltmek için okumalı ve incelemeli, bunları yaparken dikkatini âyetlere iyice vermelidir. Kısaca “sûre veya âyetleri ne zaman bitireceğim?” diye bir derdi olmamalıdır. “Allah'tan başkasına nasıl muhtaç olmamalıyım?” düşüncesine sahip olması yerinde bir davranış olacaktır. Kur'an hâfızı kendini Kur'ân'a arz eder. İyi ve kötü davranışlarını Allah'ın kitabında görür. Bu sayede kötü davranışlarını düzeltir, iyi hasletlerini de devam ettirir (Âcurrî, 2015, 60).

Müellif bu bölümü özetler bir şekilde Müslümanların farklı niyetlerle Kur'an okuyabileceği hususunda Hz. Ali'den rivâyetle şöyle bir hadis nakletmiştir: “*Yaşarsan göreceksin, Kur'an üç sınıf tarafından okunacak. Birinci grup Allah rızasını gözeterek okuyanlar. İkinci grup, dünyevi menfaatler için okuyanlar. Üçüncü grup ise tartışma*

amacıyla okuyanlar. Netice itibarıyla kim Kur'an'la neyi hedefliyorsa ona ulaşır.” (Dârimî, 2000, 4/2097; Âcurrî, 2015, 64).

Âcurrî, ilk olarak Kur'an'la ilişkinin manevi değerini ortaya koyan rivâyetlerle başlamıştır. Kur'an'ı maharetle okuyanların üstün dereceleri ve zorlanarak okuyana dahi verilen iki kat ecir gibi rivâyetler, bu ilişkinin değerli olduğunu vurgulamaktadır. Ancak Âcurrî'nin asıl odak noktası, ahlaki sorumluluklardır. Kur'an hâfızının giyim kuşam, yeme içme, beşerî ilişkiler ve konuşma adabı gibi gündelik yaşamın her alanında nasıl bir etki etmesi gerektiğini detaylandırır. “*Bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme!*” (el-İsrâ, 17/36) âyeti, Kur'an hâfızının sözlerinin bilgiye dayanması, afaki ve boş konuşmalardan kaçınması gerektiğinin dayanağını oluşturur. Bu yaklaşım, Kur'an ahlakının sadece bireysel erdemlerle sınırlı kalmayıp, kişinin kamusal alandaki söylemlerini de şekillendirmesi gerektiğini göstermektedir.

Dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de Kur'an'ın dünyevileştirilmemesi gerektiği yönündeki vurgudur. Âcurrî'nin, Kur'an'ın geçim kaynağı olarak kullanılmaması, yöneticilere veya zenginlere yakınlaşmak için bir araç haline getirilmemesi yönündeki tavsiyeleri, Kur'an hizmetinin temelinde ihlas olması gerektiğini belirtir. Bu düşünce, Hz. Ali'den aktarılan ve Kur'an'ı “*Allah rızası için*”, “*dünyevi menfaatler için*” ve “*tartışma amacıyla*” okuyanları tasnif eden rivâyetle de desteklenerek, niyetin ibadetin özünü belirlediği düşüncesini pekiştirir. Bu durum da Kur'an'la kurulan ilişkinin maddi kazançlar veya sosyal statü arayışlarından bağımsız olması gerektiğini göstermektedir. Sonuç olarak Âcurrî, Kur'an ehli için mütevazı, bilgili, sabırlı, affedici ve Allah'tan başkasına muhtaç olmamayı hedefleyen ideal bir Müslüman şahsiyetin oluşmasını hedeflemiştir.

2. 6. Kur'an'ı Allah'ın Rızasını Gözetmeden Okuyanların Durumu

Âcurrî, bu bölümde Kur'an'ı dünya menfaatleri için okuyanların genel özelliklerinden bahsetmiştir. Böylesi kişilerin Kur'an'ı Allah'ın kelamı olarak değil de bir geçim kaynağı olarak gördüklerini söylemiştir (Âcurrî, 2015, 66). Bu vasıftaki kişiler her kesime göre davranıp, Kur'an'ı maddi menfaatler için kullanarak ondan faydalanma yoluna gitmişlerdir. Müellif de Kur'an hâfızının bu kötü davranışlara düşmemesi için ilgili bölümde Kur'an'ı şahsi menfaatleri için kullananların tipik özelliklerini anlatmaya çalışmıştır (Âcurrî, 2015, 67).

Âcurrî'ye göre bu vasıftaki kişiler sadece Kur'an'ın harflerine ve lafız yönünden özelliklerine dikkat ederler. Onun hükümleriyle alakadar olmazlar (Âcurrî, 2015, 66). Nitekim Hz. Ömer (ö. 23/644) döneminde Basra valisi olan Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hz. Ömer'e bir mektup göndererek Basra'da o yıl Kur'an'ı ezberleyenlerin çokluğundan bahseder ve devlet hazinesinden bu kişilere yardım gönderilmesini talep eder. Vali ertesi

yıl aynı talepte bulunur ve Kur'an ezberiyle uğraşanların kat kat çoğaldığını haber verir. Hz. Ömer'in verdiği cevap ise şu şekildedir: *“Onları kendi halleriyle baş başa bırak. Korkarım ki insanlar kendilerini Kur'an ezberleme işine kaptırırlar da onu anlama işini ihmal ederler.”*(el-Kettânî, t.y., 2/191).

Âcurrî'ye göre bu vasıftaki kişiler, sadece Kur'an'ın harflerine ve lafız yönünden özelliklerine dikkat ederler. Onun hükümleriyle alakadar olmazlar. Yine bu kişiler kendilerini çok beğenirler ve başkalarını da küçümserler. Bu vasıftaki kişiler zenginleri över ve yüceltir, fakirleri ise küçümser. Bu sebeple Kur'an'ı zenginlerden bir şey koparmanın aracı olarak görürler. Zenginlere ders verirken onlara kibar ve nazıkçe davranır, fakirlere ders verirken ise onları azarlarlar. Çünkü fakirin imrenilecek dünyalık malı yoktur. Ancak fakir birisine iş yaptırmak istediğinde yine Kur'an'ı kullanır, zenginlere karşı riyakâr davranırlar. Eğer sesi güzelse yöneticilere, halkın ileri gelenlerine Kur'an okumayı ve namaz kıldırmaı tercih ederler. Fakir insanlar böyle bir şey istedikleri vakit bu iş nefislerine ağır gelir (Âcurrî, 2015, 66). Özetle maksatları dünyalıktır. Menfaat neredeyse o da oradadır. Kalbinde huşuya yer kalmamıştır. Biri yanına geldiği vakit onunla konuşmaktan dolayı öğrencisi ile ilgilenmez. Kur'an yerine insanların sözü ona daha güzel gelir. Kur'an'ı okurken, dinlerken içi ürpermez, gözleri yaşarmaz. Kur'an'ı Allah rızası dışında okuyanların diğer bir özelliği de dünya nimetlerine son derece düşkün olmalarıdır. Bu nimetlere sevinir gidince de üzülür. Birisi hakkını gasp ederse *“Kur'an hâfızının hakkı hiç yenir mi?”* diye söylenir. Başkalarına kendince Allah için kızar, ancak kendi nefisini sorumlu tutmaz (Âcurrî, 2015, 66-67).

Müellife göre bu özellikteki kişiler, Kur'an okuduğunda kendini beğenmiş bir tavır içinde olup ve dinleyenlere yaranma çabası içinde olurlar. Yine Kur'an öğrettiklerinde veya başka birinden ders aldıklarında onların tek düşüncesi bu dersin ne zaman biteceğidir. O dersi anlama gibi düşünceleri yoktur. Kur'an'da geçen uyarılara ve müjdelere kulak asmazlar. İnsanların memnun olması kendisi için daha önemlidir. Allah'ın rızasına aldırış etmez. Okuttuğu derslerin çokluğuyla bilinmek, nefislerinin hoşuna gider. Kur'an'ı hatmettiklerinde herkese bunu açıklayıp duyururlar. Eğer Kur'an dersi veren bir kimse ise başkasından ders alanlar hoşuna gitmez. Meslektaşının iyi bir huyu zikredildiği vakit bundan rahatsız olur. Kötülüğü anlatıldığı vakit, hoşuna gider sevinir. Kendisinden bilgili olanlara karşı saygısız davranır ve onların açıklarını arar. Tüm bu kötülükleri Kur'an'ı ezberleme kibrinden dolayı yapmaktadır (Âcurrî, 2015, 68-69). Âcurrî, bu özellikte olan kişilerin herkese sıkıntı vereceğini dile getirmiştir. Bu kişileri cahiller örnek alır da birisi bunları uyardığı vakit *“Allah'ın kitabını ezbere bilen filanca kişi de böyle yapıyor, biz niye yapmayalım?”* derler. Müellif bu öğütlerin verilme sebebini Kur'an ehline samimi öğütlerde bulunmak, güzel ahlaklar edinmek ve düşük karakterli olmaktan kaçınma olarak ifade etmiştir (Âcurrî, 2015, 70). Son olarak da

söylediklerini desteleyecek rivâyetler zikretmiştir. Biz de bunlardan bazılarına değinelim:

Sehl b. Sa'd dedi ki: Biz Kur'an tilavet ederken, Hz. Peygamber yanımıza geldi ve buyurdu: *"Allaha şükür ki Allah'ın kitabı tek. İçinizde iyi kimseler de var, kırmızı da siyah da var. Kur'an okuyun! Onu ok kadar düzgün okuyan ama boğazlarından aşağıya geçiremeyen, ahiretteki nimetleri değil de dünyada hazır olanları amaçlayan bir topluluk gelmeden, okuyun."* (İbn Ebî Şeybe, 1997, 1/87; Âcurrî, 2015, 72). Hz. Abbas'tan rivâyetle Hz. Peygamber buyurdu: *"Kur'an, güç kazanıp ortaya çıkacak. Öyle ki şanı denizleri aşacak, Allah yolunda atlarla suya dalınacak. Sonra bir topluluk türeyecek. Kur'an okuyacaklar ardından da şöyle diyecekler: Kur'an'ı biz okumuşuz, var mı bizden iyi okuyan? Var mı bizden iyi bilen? Ashabına döndü bunları iyi biliyor musunuz? Dedi hayır dediler. Buyurdu ki: onlar sizin içinizden, onlar bu ümmetten, onlar, cehennem kütükleri."* (Süyûtî, t.y., 24/150; Âcurrî, 2015, 73). Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) şöyle bir rivâyet nakletmiştir: *"Uzun seneler sonra bir nesil gelecek. Namazı terk edecekler, heva ve heveslerine uyacaklar. Sonra başka bir nesil gelecek. Kur'an okuyacaklar, ancak boğazlarından aşağıya geçmeyecek. Kur'an üç tip insan tarafından okunacak: Mü'min, münaфіk, facir."* Bu üç grubun kim olduğu sorulduğu vakit şöyle bir açıklama yapılmıştır: *"Münaфіk, Kur'an'a inanmayan kimse, facir ise Kur'an'dan para kazanan kimsedir. Mü'min ise bildiğin mü'mindir."* (Buhârî, t.y., 117; Âcurrî, 2015, 77).

Âcurrî, son olarak Enes b. Mâlik'ten şöyle bir rivâyet nakletmiştir: *"Kıyamet günü Kur'an hâfızları getirilir Allah onlara şöyle seslenir: Siz benim sözümü ezberleyen kişilersiniz. Sizi vahiy hariç peygamberleri sorgulayacağım şeylerle sorgulayacağım."* (Ebu'l-Fadl er-Râzî, 1994, 89; Âcurrî, 2015, 78).

Müellif, Kur'an'ı hatmederken *"Bir harfini bile kaçırmadım"*, *"Falan sureyi bir nefeste okudum."* diyenleri eleştirmiş, bu kişilerin Kur'an'ın hepsini atladığını söylemiştir. Çünkü Kur'an ne karakterine ne de davranışlarına yansımıştır. Bu kişilerin sayısının artmaması için Allah'a niyazda bulunmuştur (Âcurrî, 2015, 74).

İlgili rivâyetlerin ve Âcurrî'nin uyarılarının ana fikri, Kur'an'ı bir geçim kapısı, sosyal statü aracı veya riyakârlık vesilesi olarak görenlerin durumunu tasvir etmektir. Bu kişiler, zenginlere karşı kibar, fakirlere karşı ise sert bir tavır takınmakta, Kur'an sayesinde elde ettikleri saygınlığı kişisel çıkarları için kullanmaktadırlar. Bu durum, Hz.

Ömer'in Kur'an'ı sadece lafız ezberlemekle sınırlamanın sakıncalı olduğunu belirten sözleri, bu tür bir yaklaşımın tehlikelerini tarihi açıdan destekler.

Bu kişilerde ortaya çıkan en önemli ahlaki problemlerden biri, bu tür kişilerin taşıdığı kibir ve enaniyet duygusudur. Kendini beğenme, başkalarını küçümseme, meslektaşlarının başarılarından rahatsızlık duyma gibi kötü huylar, Kur'an hâfızlığını bir üstünlük vesilesi olarak görmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu ahlaki yozlaşma, Hz. Abbas'ın Kur'an'ı kibirle okuyanları “cehennem kütükleri” olarak niteleyen rivâyetiyle ilahi bir bağlama oturtulur ve bu davranışların Allah katındaki değersizliğini gözler önüne serer. Kur'an ile meşguliyetin temelinde ihlas ve samimiyetin olması gerekir. Hz. Ali'den nakledilen rivâyetle, Kur'an'ın farklı niyetlerle okunabileceği ve niyetin amelin değerini belirlediği düşüncesi ön plana çıkarılmıştır. Âcurrî, Kur'an hâfızlarının düştüğü veya düşebileceği kötü davranışları da bize aktarmıştır. Kur'an'ı para karşılığı programlarda, mezarlıklarda, okuyarak bu işi meslek olarak görüp geçimini bu yolla kazanan insanların var olduğu bilinmektedir. Bu da Âcurrî'nin uyarıları ve tavsiyelerinin ne kadar önemli ve yerinde olduğunu bizlere göstermektedir.

2. 7. Kur'an Öğreten Kişinin Sahip Olması Gereken Hasletler

Âcurrî, bu bölümde Kur'an dersi veren bir kişinin dikkat etmesi gereken hususları zikretmiştir. Bu bağlamda, eğitimde fırsat eşitliğini korumanın ve ders verirken tarafsız olmanın gerekliliğine işaret etmiştir. Ayrıca bazı ders tekniklerinden de bahsetmiştir (Âcurrî, 2015, 80).

Kur'an ehli, ders vereceği kişiye samimi bir şekilde davranmalı, onlarla güzel ve içten gelerek ilgilenmelidir. Büyük küçük, zengin, fakir her kim kendisinden Kur'an dersi alıyorsa hepsi ile yeterince ilgilenmeli ve onlara karşı ders hususunda adaletli davranmalıdır. Nitekim Rebî b. Enes (ö.140/757), “*İnsanlara yüzünü asma...*” (Lokmân, 31/18) âyeti hakkında şöyle bir yorum yapmıştır: “*İlim öğrenme hususunda zengin ile fakir senin açıdan aynı seviyede olsun.*” (Âcurrî, 2015, 81; İsmâil Hakkı Bursevî, t.y., 7/84). Nitekim “*Allah'ın rızasını talep ederek sabah akşam O'na yalvaranları kovma!...*” (el-Enâm 6/52) âyeti, Arap kabilelerinin bazı ileri gelenlerinin, Hz. Peygamber'den ayrıcalık istemesi üzerine inmiştir (İbn Kesîr, 1419, 2/232). Dolayısıyla âyet bu yorumu destekler niteliktedir. Kur'an öğrenmek için gelen birileri olduğunda her birini okutmaya başlamadan önce Fatiha suresini okutur. Buradaki okuyuşuna göre Bakara suresinden biraz daha okutabilir. Eğer okumayı biliyorsa okuma hatalarını düzeltir ve farzları kılacak seviyeye getirir. Kendisine Kur'an okuduğunda onu güzelce dinlemeli, başka bir şeyle meşgul olmamalı, kişi dinlediği âyetlerden istifade etmelidir (Âcurrî, 2015, 85).

Âcurrî, ders verme konusunda bazı tavsiyeler vermiştir (Âcurrî, 2015, 86). Ders veren kişi ders dinlerken bir kişiyi dinlemeli ikinci kişi yanında olmamalıdır. Bu yöntem öğreticinin dikkatini öğrenciye verme açısından pedagojik olarak da doğru bir yöntemdir. Ayrıca bazen ders veren kişi iki öğrenciyi aynı anda dinlemeye çalışmaktadır. Ancak grup olarak okuma yaptırmasında bir sakınca yoktur. Yine öğrenci yanıldığı ve yanlış yaptığı vakit onu azarlamamalıdır. Öyle yaptığı takdirde Kur'an'dan uzaklaşabilir ve camiye hiç uğramayabilir (Âcurrî, 2015, 86-87). Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Öğretin, ama zorlamayın. Öğreten, zorlaştırandan daha hayırlıdır.*” (Tayâlisî, 1999, 4/269; Âcurrî, 2015, 87).

Kur'an dersi veren kişi, günlük işlerini öğrencilere yaptırmaktan kaçınmalıdır. Şahsi işleri için kendisinden Kur'an dersi almayan birini görevlendirmesi yerinde bir davranış olur. Âcurrî bu konuyla ilgili olarak bazı rivâyetler de zikretmiştir (Âcurrî, 2015, 88).

Halef b. Temim (ö. 206/822) şöyle bir rivâyet aktarıyor: Babam borçlu bir şekilde öldü. Hamza ez-Zeyyât'a (ö. 156/773) geldim. Ondan alacaklıyla konuşup babamın borcunun birazından vazgeçmesini söylemesini talep ettim. Hamza ez-Zeyyât bana dedi ki: “*Olur mu? O adam benden Kur'an dersi alıyor. Benden Kur'an dersi alan birinin evinden su dahi içmek istemem.*” (Âcurrî, 2015, 89; Dâni, 2007, 1/211).

Fudayl b. İyâd'ın (ö. 187/803) “*Kur'an hâfızının hiçbir insana ihtiyacı olmamalı ne halîfeye ne de daha düşüğüne... İnsanların ona ihtiyacı olmalı*” (Âcurrî, 2015, 89) sözü bütün konuyu özetler niteliktedir. Abdullah b. Mes'ud'un şöyle dediği rivâyet edilir: “*Şâyet âlimler bilgilerini korusalar ve ehline verseler, o bilgilerle bütün çağdaşlarından ilim konusunda önde olurlardı. Ama dünyaya değer veren adamların elindeki dünyalığa erişeceğiz diye kendi ilimlerini boşa harcıyorlar. Sonuç olarak onlara karşı değersiz ve küçük düşüyorlar.*” (Âcurrî, t.y., 91).

Bu bölümün sonunda Âcurrî, söylediklerini destekler nitelikte birçok rivâyet bulunduğunu bunların da yeterli olduğunu söylemiştir. Amacının da Kur'an hâfızlarının emeklerinin boşa gitmemesi için öğüt vermek olduğunu dile getirmiştir. Devamında ise Kur'an hâfızının amacı, Kur'an ilmiyle dünyalık şeylerin izzet ve şerefini isterlerse ahiret nimetlerinin şerefinden yoksun olacaklarını ifade etmiştir (Âcurrî, 2015, 92). Nitekim “*Kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet ve şeref yalnızca Allah'a aittir.*” (Fâtır 35/10) âyeti bu gerçeği bize bildirmektedir. Sonuç olarak Kur'an eğitime gönül veren bir kimse Kur'an ahlakı ile bezenmeli mükâfatını yalnızca Allahtan beklemelidir. Kur'an sayesinde hiçbir beşere ihtiyacı olmamalıdır (Âcurrî, 2015, 92). Bu tutum “*Sizden bir karşılık beklemiyorum. Mükâfatım yalnızca Allaha aittir.*” (eş-Şuarâ 26/180) âyetinin bize bildirdiğine göre bütün peygamberlerin ahlakıdır.

Âcurrî'nin temel düşüncesi, Kur'an eğitiminin sadece bilgi aktarımından ibaret olmayıp, Kur'an eğitiminin dünyevi beklentilerden arındırılmış, tamamen manevi bir amaca yönelmesi gerektiğini savunmaktadır. Kur'an öğreticisinin öğrencilerine karşı takınması gereken adil tutum üzerinde durmaktadır. Öğreticinin zengin-fakir ayrımı yapmaksızın tüm öğrencilere eşit davranmasının ahlaki bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, verimli bir ders ortamı oluşması için öğrencileri azarlamaktan kaçınılması gerektiği ve “*Öğretin, ama zorlamayın*” (Tayâlisî, 1999, 4/269) hadisini aktararak, öğretim sürecinin teşvik edici ve hoşgörülü bir şekilde yürütülmesinin daha verimli olacağını savunmaktadır.

Âcurrî'nin dikkat çekici uyarılarından biri de Kur'an eğitiminin dünyevileşmesine karşı duruşudur. O'nun, Kur'an'ı bir geçim kaynağı veya çıkar aracı olarak kullanmanın yanlışlığına dair tavsiyeleri, Kur'an hizmetinin temelinde ihlas olması gerektiği düşüncesine dayanır. Halef b. Temim'den aktarılan rivâyetle, Hamza ez-Zeyyât'ın öğrencisinden borç konusunda yardım istemeyi reddetmesi, Kur'an eğitiminin dünyevi menfaatlerden tamamen arındırılması gerektiği yönündeki düşüncesini vurgulamaktadır. Fudayl b. İyâd'ın “Kur'an hâfızının hiçbir insana ihtiyacı olmamalı” sözü, bu düşüncüyü pekiştirerek, Kur'an ile meşguliyetin kişiye kazandırdığı izzet ve şeref, dünyevi arzular karşısında yitirilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Kur'an öğreticiliğinin sadece bir meslek değil, aynı zamanda manevi bilinç gerektiren kutsal bir görev olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

2. 8. Kur'an Dersi Alan Öğrencinin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Âcurrî, Kur'an öğrencisinin hocasına karşı nasıl davranması gerektiğine de değinmiştir. Özetle, nasıl oturması gerektiği, hocasına karşı nasıl davranacağı, verdiği ödevlere nasıl çalışacağı ve hocasının hangi davranışlarına karşı sabırlı olacağı hakkındadır. (Âcurrî, 2015, 94).

Hocasına Kur'an okuyan ve ondan kıraat dersi alan kişi, hocanın karşısında otururken saygılı bir şekilde oturmalı, bütün ilgi alakasını ona yöneltmelidir. Hocası ders verirken kendisine karşı kırıncı davranışlar sergilese dahi ona katlanmalı, kızıp azarlarsa hemen tepki vermemeli, hocasına karşı daima kibar olmalı, hocasının konumunun saygı ve hürmet gerektirdiğini aklından hiç çıkarmamalıdır. Ders olarak ne kadarını tam bir şekilde öğrenebiliyorsa o kadarını alması kendisi için daha faydalı olur. Mesela hocası ona ders olarak birkaç âyet veriyorsa daha fazlasını yapmamalı. Daha fazlasını yapacak gücü kendisinde görüyorsa kibar bir şekilde dersini artırmayı hocasına teklif etmeli. Hocası bunu onaylamazsa ısrar edip de başını ağrıtmamalı. Hocasının istediği kadarını yapmalı ve bu duruma sabretmeli. Böyle bir davranış sergilediği takdirde, bu davranışı ona çok şey katacaktır (Âcurrî, 2015, 94).

Âcurrî'ye göre, ders aldığı hocaya karşı ısrarcı olup bunaltmamalı ve moralini bozmamalıdır. Aksi takdirde hocanın ders verme isteği kalmaz. Kendisine ders öğrettiği için ona teşekkür etmeli, dua edip saygı göstermelidir. Kur'an dersi alan bir kişi hocasının eğitim tarzından memnunsaydı verdiği dersin dışına çıkmamalıdır. Yani hocasından öğrenmekte olduğu kıraat dışında başka bir kıraate yönelmemesi gerekir. Aksi halde öğrencinin başka derslerle ilgilendiğini gören hocanın şevki kırılacak, yeni ders verme konusunda ise isteksiz olacaktır. Öğrenci yüzünü hocaya doğru çevirmeli, başkasıyla ilgilenmemeli ve hoca başka biriyle konuşmak zorunda olursa okuyuşuna ara vermelidir (Âcurrî, 2015, 98).

Âcurrî'nin verdiği tavsiyeler, öğrenci merkezli bir yaklaşımdan ziyade, hoca merkezli olup ancak karşılıklı saygıya dayanan bir sistemi önerdiğini göstermektedir. "Ders olarak ne kadarını tam bir şekilde öğrenebiliyorsa o kadarını alması kendisi için daha faydalı olur" ifadesi, öğrencinin öğrenme hızına ve kapasitesine saygı duyulduğunu ve bunların dikkate alındığını göstermektedir. Öğrencinin ders konusunda daha fazlasını isteme arzusunun bile hocasına kibar bir teklifle sunulması gerektiği vurgusu, sınıf yönetiminde hoca otoritesinin meşruiyetini kabul etmekle birlikte, öğrencinin inisiyatifine de belirli bir alan açmıştır. Hocanın kırıncı davranışlar sergilemesi veya kızıp azarlaması durumunda öğrencinin sabırlı olması gerektiği yönündeki tavsiye, öğrencinin sadece bilgi alıcısı değil, aynı zamanda zorluklarla başa çıkma ve duygularını kontrol etme becerisini geliştirmesi gerektiğini fark eder.

Âcurrî, öğrencinin daha fazla ders alma isteğini, hocasının isteğine bağlamaktadır. Dolayısıyla hoca otoritesini önceleyen bir tutum sergiler. Bu da günümüzün eleştirel düşünceye dayalı eğitim tarzıyla çelişki oluşturabilir. Modern eğitim, öğrenciyi pasif bir alıcıdan çok, aktif bir katılımcı olarak görmeyi tercih eder. Her ne kadar hoca merkezli bir eğitim metodu sergilese de bu tavsiyelerin altında yatan düşünce, verimli, sürekli ve huzurlu bir öğrenme ortamı oluşturma amacıdır.

2. 9. Kur'an Okuyucusunun Riâyet Etmesi Gereken Hususlar

Âcurrî, bu bölümde Kur'an okumaya başlamadan önce maddi ve manevi olarak nasıl bir hazırlık içinde olunması gerektiği ile alakalı bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Daha sonra bu tavsiyelerini Hz. Peygamberden gelen hadisler ve selef-i sâlihînden gelen haberlerle desteklemiştir (Âcurrî, 2015, 100).

Ona göre Kur'an okumak isteyenlerin, abdestli olmaları ve ağız ve diş temizliğine dikkat etmeleri gerekir. Ağzın temiz olması, Kur'an'a karşı saygının bir nişanesidir. Nitekim "Kim Allah'a ait sembolere saygılı olursa, bu kalplerin takvalı olması sebebiyledir." (el-Hac 22/32) âyetinden ötürü, Kur'an'a en fazla hürmeti göstermek gerekir. Nitekim melekler kötü kokan ağızdan rahatsız olurlar ve o insandan

uzaklaşırlar (Ebû Dâvûd, 2009, 5/638). Âcurrî'ye göre Mushaf'a bakarak okumak daha faziletli olduğundan, Kur'an'ı daha çok yüzünden okumak güzeldir. Ezberden okuduğumuz vakit gözümüzün başka şeylerle meşgul olma ihtimalinden ötürü Mushaf'a bakmak, Kur'an'ı tefekkür etme açısından yarar sağlayacaktır. Kur'an'a abdestsiz bir şekilde dokunmak uygun olmaz. Ancak yüzünden okumak isterse bu mümkün olabilir. Ancak Mushaf'a dokunmaması gerekir. Kur'an okurken esnerse bu durum geçene kadar okumaya ara verir. Çünkü esneme sırasında Kur'an adabına riâyet edemez ve harfleri düzgün okuyamaz. Netice olarak kıraatinde hatalar meydana gelir. Kur'an hâfızı cünüp iken veya adet halinde iken Kur'an okuyamaz (Âcurrî, 2015, 100).

Âcurrî'ye göre Kur'an hâfızının, okuyacağı vakit kibleye dönmesi yerinde bir davranış olur. Çünkü Hz. Peygamber *“En güzel oturuş kibleye doğru olandır”* (Taberî, t.y., 2/538) buyurmuştur. Kur'an okuyacağı zaman hüznle okuması, ağlaması, ağlayamıyorsa ağlar tarzda okuması güzel olur. Çünkü ağlama ve hüzn, bazen muhabbet ve saygıdan, bazen de korku ve endişeden dolayı meydana gelir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud Hz. Peygamber'e Kur'an okuduğu vakit Efendimiz de ağlamıştır (İbn Kâyyim el-Cevziyye, 1415/1994, 1/198).

Ona göre Kur'an ehlinin, Kur'an okuduğu esnada şâyet uykusu gelirse okuyuşa ara vermesi ve okuduğunu anlayabilmesi için biraz dinlenmesi veya uyuması kendisi için faydalı bir davranış olur. Nitekim rahmet âyetleri geçtiği vakit o rahmeti Allah'tan istemesi, azap âyetlerine gelince Allah'a sığınması, Kur'an ile hemhal olması açısından güzel bir alışkanlık olacaktır (Âcurrî, 2015, 101). Daha sonra Âcurrî, bu tavsiyelerini destekler nitelikte rivâyetler zikretmiştir (Âcurrî, 2015, 103). Bizde bunları aktarmaya çalışalım.

Rivâyete göre Hz. Ali ağız temizliğini çok tavsiye eder ve bu hususa dikkat çekip şöyle söylerdi: *“Kişi namaza durduğu vakit melekler Kur'an dinlemek için ona yakın durur. En sonunda ağzını onun ağzına iyice yaklaştırır. Ağzından çıkan her âyet muhakkak meleğin içine gider.”* (Beyhakî, 1432/2011, 1/62).

Esneme ile ilgili rivâyet ise şu şekildedir: *“Kur'an okurken esneme tutarsa, o hal geçene kadar ara ver.”* (Alemlü'd-Dîn es-Sehâvî, 1419/1999, 209). Konuyla alakalı diğer rivâyet ise şu şekildedir: *“Uykunuz geldiği vakit uykunuz bitene kadar uyuyun. Yoksa kendine istiğfar etme yerine kendinize beddua ve hakaret edebilirsiniz.”* (İbn Mâce, t.y., 1/436).

Katâde, konuyu özetler nitelikte şöyle demiştir: *“Bir kişi Kur'an okuduktan sonra ya bir artı ya da bir noksan ile kalkar. Bu durum Allah'ın bir hükmüdür.”* (İbn Mübârek, t.y., 272). Bu durumu açıklamak için *“Kur'an müminlere şifa ve rahmettir; zalimlerin ise hüsrânını artırır.”* (el-İsrâ 17/82) âyetini okumuştur.

Âcurrî, bazı tavsiyeler ile bu bölümü noktalamıştır. Biz de bu öğütleri aktarmaya çalışalım. Kur'an hâfızları bu tavsiye ve önerileri bilip prensip haline getirmeli ve Kur'an tilavetinden sonra kendilerini Kur'an'a arz etmeleri gerekir. Kur'an'a uyan yönleri için Allah'a hamd etmeli, uymayan davranışları için Allah'tan af dilemelidir (Âcurrî, 2015, 106). Katâde *"Allah'ın izniyle iyi güzel memleketin bitkisi güzel ve verimli çıkar; kötü olan memlekette ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz."* (el-A'râf 7/58) âyetini şöyle tefsir etmiştir: İyi güzel toprak; Allah'ın kitabını dinleyen öğrenen ondan faydalanan mümindir. Üzerine yağmur yağınca verimli hale gelen, yeşillenen toprak gibidir. Kötü toprak ise Kur'an'ı duyup da düşünmeyen, ondan payını almayan kâfire benzer. Bu durum da üzerine yağmur yağdığı halde verimli hale gelmeyen, hiçbir şeyin bitmediği verimsiz kötü toprak gibidir (Alemu'd-Dîn es-Sehâvî, 1419/1999, 208).

Âcurrî, Kur'an tilavetini yalnızca bir okuma eylemi olarak değil, aynı zamanda ibadet, tefekkür ve manevi arınma içeren bir eylem olarak ele almaktadır. Kur'an okumaya başlamadan önce abdestli olmayı ve ağız temizliğine özen göstermeyi de zaruri görmektedir. Bu durum Kur'an'a karşı duyulan hürmetin bir nişanesidir. Özellikle Âcurrî, tilavet esnasında okuyucunun zihinsel ve duygusal olarak Kur'an'la tam bir bütünleşme içinde olması gerektiğini savunur. Mushaf'a bakarak okumanın ezberden daha faziletli olması tavsiyesi, zihnin dağılmasını önlemek ve âyetler üzerinde tefekkürü derinleştirme amacını taşımaktadır. Tilavet sonrası kendini Kur'an'a arz etme tavsiyesi ise, bu dönüşüm sürecinin bir muhasebe aşaması olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'an'la uyum içinde olan yönler için şükretmek, uymayan yönler için ise af dilemek, okuyucuyu sürekli bir nefis murakabesine ve gelişimine yönlendirir. Böylece Âcurrî, Kur'an tilavetini, sadece bilgi edinmek için değil, aynı zamanda ahlaki kemale erişme yolculuğunun temel taşı olarak konumlandırmaktadır.

2. 10. Sesi Güzel Olan Kişinin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Müellif, bu bölümde sesi güzel olan Kur'an hâfızının, Allah'ın kendisine verdiği bir ayrıcalık olduğunun farkında olmasına, bu imkânı güzel bir şekilde kullanıp insanları gafletten uyandırmasına ve güzel sesi var diye Kur'an'ı sanatsal nağmelere boğmaması gerektiğine ve Kur'an'ı güzel sesle okumanın meşruluğuna dair hususlara değinmiştir. Daha sonra bu konular hakkında âyet ve hadisleri nakletmiştir (Âcurrî, 2015, 108).

Âcurrî'nin bu problemi ele alma nedeni, güzel sesle Kur'an'ı okumanın meşru olmasından dolayıdır (el-Bedr, 2019, 175). Çünkü güzel ses hem Allah'a yaklaştırır hem de Kur'an'ı tefekkür ve tedebbür ile okuma hususunda yardımcı olur. Ancak kişi sesi güzel diye sanatsal kaygılarla Kur'an okumamalıdır (el-Bedr, 2019, 175). İbnü'l-Cezeri'ye göre Kur'an'ın kendine has üslubunun dışına çıkılmaması gerekir (İbnü'l-

Cezerî, 1414/1994, 36). Kur'an ehli Allah'ın kendisine verdiği güzel sestten dolayı Allah'a şükretmeli, bu nimetin kıymetini bilmelidir. Dünya nimetlerini isteyerek dinleyicilerin gözüne girmek için kendini dinletme çabası içerisinde olmamalıdır. Dünyalık menfaatler için insanlara yaranmak ve onların beğenisini kazanmak için uğraşmamalıdır. Halka namaz kıldırmak yerine, sadece idareci ve seçkinlere namaz kıldırmaması gerekir. Aksi takdirde güzel sesi kendisi için imtihan olur (Âcurrî, 2015, 109-110). Güzel sesle okumayı insanlara yaranmak için değil de Allah'a yakınlaşmak için yapmalıdır (el-Bedr, 2019, 178).

Âcurrî'ye göre Kur'an hâfızı içtenlikle Allah'tan sakınıp, Kur'an'ı gafillerin gafletten kurtulmalarını için isterse, güzel sesi faydalı olur. Böylece hem kendisi hem de dinleyenler güzel sestten istifade eder (el-Bedr, 2019, 179). Çünkü güzel ses Kur'an'ın mesajlarını insanlara ulaştırmada önemli bir etken olup Allah'a davet metotlarından biridir. Hz. Peygamber bir defasında Ebû Mûsâ el-E'sarî'yi (ö. 42/662-63) Kur'an okurken dinlemiş ve şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki sana Hz. Davud'un mizmarlarından biri verilmiştir. Ebû Mûsâ da "Dinlediğini bilseydim daha içten daha güzel okumaya çalışırdım."* şeklinde cevap vermiştir (Zehebî, 1405/1985, 2/388). Bu hadis Hz. Peygamber'in de güzel sesi takdir ve teşvik ettiğini bizlere göstermektedir.

Âcurrî, nağme ve şarkıya benzer seslerle Kur'an okunmasını hoş görmemektedir (Âcurrî, 2015, 111). Çünkü Kur'an okurken manaya dikkat edilmediği vakit dinleyicide etkisi az olacaktır. Bu konuda kanaatimizce, müellifin haklılığını destekleyecek uygulamalar mevcuttur. Bazı okuyucular bir cemaatin önüne geçip manaya dikkat etmeden notalı nağmelerle sesinin kuvvetini ve edasının güzelliğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Okuyucu sesini yükselttiği vakit dinleyenler coşkulu bir şekilde tekbir getirerek bağırırlar. Bu durumda ne okuyan ne de dinleyenler Kur'an'ın manasını ve mesajını anlayabilmektedir (el-Bedr, 2019, 180). Kur'an dinleme merasimi adeta konser havasında geçmektedir. Müellifin hoş görmediği durum da bu olsa gerektir. Yoksa Kur'an'ın kendine has usulü ile okunması değildir. Daha sonra Âcurrî, konuyla ilgili rivâyetleri zikretmiştir (Âcurrî, 2015, 114).

Fudâle b. Ubeyd'den (ö. 53/673) rivâyetle Resûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Güzel sesiyle Kur'an okuyan bir kişiyi Allah'ın duyması, bir efendinin şarkı söyleyen cariyesini dinlemesinden daha değerlidir."* (Taberânî, t.y.-a, 18/301). Konuyla ilgili başka bir hadiste Resûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Kur'an'ı sesinizle süsleyin."* (Ebû Ubeyd, 1416/1995, 160). Farklı bir rivâyette ise Hz. Peygamber'e şöyle soruldu: *"Kur'an'ı en güzel sesle ve en güzel okuyan kimdir; onu dinlediğinde içinin Allah korkusuyla titrediğini düşündüğün kişidir."* (Dârimî, t.y., 2/1100).

Kur'an hâfızları, kitaptaki tavsiyelerin hepsini davranışa dökmelidir. Öğütlediği güzel davranışları bir bütün olarak düşünmeli ve yapılmaması gereken kötü, çirkin

huylardan vazgeçmesi gerekmektedir. Âcurrî bu tavsiyelerle eserini noktalamıştır (Âcurrî, 2015, 115).

Âcurrî, Kur'an okuyucusunun sahip olduğu güzel sesi nasıl kullanması gerektiğine dair hem teşvik edici hem de sınırlayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Zikredilen tavsiyelerin ana fikri, güzel sesin Allah'ın bir nimeti olduğu ve bu nimetin gafletten uyandırma, tefekküre sevk etme gibi hayırlı amaçlar için kullanılması gerektiğidir. Âcurrî, Hz. Peygamber'in Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi övmesi gibi hadislerle güzel sesin meşruiyetini ve değerini vurgularken, aynı zamanda bu yeteneğin dünyevi menfaatler, insanların beğenisi veya sanatsal kaygılar için istismar edilmesine karşı da ciddi uyarılarda bulunmuştur. O, Kur'an'ın kendine has üslubunun korunması gerektiğini ve dinleyicileri coşturan, ancak manayı geri plana atan nağmeli okuyuşların Kur'an'ın mesajından uzaklaştırdığını savunmaktadır. Bu yaklaşım, Âcurrî'nin tilaveti yalnızca bir ses gösterisi olarak değil, samimi bir niyetle Allah'a yakınlaşma ve insanları Allah'a davet etme aracı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Netice olarak, Âcurrî'nin bu bölümdeki tavsiyeleri, Kur'an hâfızının sesini bir emanet olarak görüp, Kur'an'ın kutsiyetine yakışır bir şekilde kullanması gerektiği fikrini savunmaktadır.

SONUÇ

Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn el-Âcurrî, Abbasilerin başkenti Bağdat'ta doğup orada yetişmiş değerli bir şahsiyettir. Kendisi başta hadis olmak üzere fıkıh ve kelim alanlarında temayüz etmiş ve eserler telif ederek sonraki kuşakların istifade edebileceği ilmî miras bırakmış bir İslam bilginidir. Bu durum onun ilmi birikiminin ne derece yüksek olduğunun bir göstergesidir. Âcurrî'nin hadis ve fıkıh usulüne dair birçok eseri olmakla beraber Müslümanları irşad için pek çok eser kaleme alması da onu farklı kılmaktadır.

Vahyin nüzulüyle beraber Kur'an-ı Kerim'i okuma, anlama ve onunla amel etme gayreti ortaya çıkıp gelişmiş, daha sonra bu gayret ve çaba kuramsal bir hal almıştır. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim İslam, toplumlarında eğitim politikasında temel unsur olmuştur. Bunun sebeplerinden birisi de Kur'an'ı anlama, yorumlama ve ondan hüküm çıkarmak için okunması, Kur'an'ı ibadet niyetiyle tefekkür ve tedebbür ederek tilâvet edilmesidir. Bu şekilde okumaların kaynağı da âyetler ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Daha sonraki süreçte bu okuma biçimlerinden uzaklaşmış ve sapmalar meydana gelmiştir. Bazıları Kur'an'ı salt akademik çalışma alanı olarak görmüş, bazıları ise ilahi vahyin lafızlarını tecvid ve güzel okumaktan ibaret zannetmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in metodu olan lafız-mana bütünlüğünü sağlamak amacıyla Fezâilü'l-Kur'an başlığıyla ilgili rivâyetler derlenip, eserler kaleme alınmıştır. Bu bağlamda çalışmamıza konu olan Âcurrî'nin ilgili eseri de Hz. Peygamber'in metoduna ulaşma amacıyla kaleme

alınmıştır. Eser daha önce bu alanla ilgili bilgi birikimini kategorize etmesi, konularına göre ayırması, uyarı ve tavsiyelerini yaparken âyet, hadis, sahabe ve tabiînden nakiller yapması, dilinin sade olması, Kur'an eğitimi-öğretimi hususunda pedagojik ve ilkesel prensipler belirlemesi, Kur'ân'la ilişkisi olan herkese hitap etmesi yönüyle öne çıkmaktadır.

Âcurrî, Kur'ân'ın sadece harf ve lafızlarını ezberlemeye odaklanan, ancak âyetlerin manası üzerinde tefekkür etmeyi ve bu manaya göre amel etmeyi ihmal eden bir Kur'an anlayışının kendi döneminde yaygın olduğunu tespit etmiştir. Çalışmamız, bu tespitin günümüzdeki Kur'an kursları ve hâfızlık müesseselerinde de var olabileceğini ve yalnızca ezberin değil, aynı zamanda mananın da öğretilmesinin zaruri olduğunu ortaya koymaktadır.

Âcurrî'ye göre, Kur'ân'ın Allah rızası yerine para, şöhret, statü için bir araç haline getirilmesi en büyük ahlaki yozlaşmalardan biridir. Güzel sesin halkı gafletten uyandırmak yerine konser etkinliğine benzer şekilde kullanılması, fakir ve zenginlere farklı muamele yapılması gibi davranışlar, Kur'ân'a hizmetin özündeki samimiyeti zedelemektedir. Bu durumdan çıkarılan sonuç, Kur'an eğitiminin ticari kaygılardan arındırılarak manevi bir hizmet olarak konumlandırılmasının gerekli oluşudur.

Kur'an hâfızlarının, ezberleri nedeniyle kendilerini üstün görmeleri ve Kur'an ahlakına aykırı davranışlarda bulunmaları, Âcurrî'nin vurguladığı bir diğer problemdir. Bu durum, Kur'ân'ın kişiyi alçakgönüllülüğe ve güzel ahlaka yönlendirme amacına aykırı bir durumdur. Dolayısıyla bir hâfızın en temel ahlaki vasfının, elde ettiği ilim sayesinde, tevazu sahibi olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Âcurrî, ders işleme noktasında hoca ve talebenin sabırlı olması hem hocanın hem talebenin edep kurallarının dışına çıkmaması; öğrencinin, hocanın çizdiği ders programına uyması ve hocanın da ders esnasında başka şeylerle ilgilenmemesi gibi konuları da ele almıştır. Ayrıca ona göre eğer Kur'an ehli sesi güzel ise bu sesini insanları gafletten uyandırma ve tefekküre yönlendirme için kullanılmalıdır. Güzel sesini başkalarına yaranma amacıyla kullanmamalı ve Kur'ân'ın manevi derinliğini makam, musiki ve notalara feda etmemelidir. Sayılan hususların ve Kur'ân'a saygı kurallarının belirlendiği Âcurrî'nin ilgili eserinin son derece önemli ve değerli olduğu görülmüştür.

Âcurrî, öğretmen ve öğrencinin birbirlerine karşı sabırlı olması ve tahammül yolunu seçmeleri gerektiğini tavsiye etmiştir. O, Kur'an öğretken kişinin dikkat etmesi gereken hususları işlerken eğitim metodu olarak şiddetten hiç bahsetmemiştir. Bundan hareketle Âcurrî'nin eğitim öğretimde şiddete karşı olduğunu söyleyebiliriz. Şiddetin öğrenciler üzerinde birçok psikolojik ve ahlâki soruna sebep olmasından ötürü

kanaatimizce Kur'an eğitiminde şiddete yer verilmemesi gerekir. Şiddet içermeyen başka disiplin yöntemleri bulunmalıdır.

Âcurrî'nin *Ahlâku Hameleti'l-Kur'an* eseri, Kur'an eğitiminin sadece akademik bir ezber faaliyeti değil, aynı zamanda karakter inşa süreci olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, günümüz Kur'an eğitimine ışık tutarak, geleceğin Kur'an ehlinin sadece lafızları değil, aynı zamanda Kur'an'ın ruhunu ve ahlakını taşıyan kişiler olmasını sağlamaya yönelik temel bir yol haritası sunmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi

Dış bağımsız

Yazarların Katkısı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

Âcurrî, E. (2011). *Kur'an öğrencisine öğütler*. Ahmed Ürkmez (Çev.). İstanbul: Rağbet Yayınları.

Âcurrî, E. B. M. b. el-Huseyn. (2020) *Kur'an taşıyıcılarının ahlakı (Kur'an talebesine öğütler)*. Mustafa Özenli (Çev), Konya: Neda Yayınları.

Âcurrî, E. B. M. b. el-Huseyn b. Abdullâh el-Bağdâdî. (t.y.). *Ahlâku'l-ulemâ*. y.y.

Âcurrî, E. B. M. b. H. b. A. (1417). *Kitâbu fadlu kiyâmi'l-leyl ve't-teheccüd*. Medine: Dâru'l-Hudayrî.

Âcurrî, E. B. M. b. H. b. A. (2015). *Ahlâku hameleti'l-kur'an*. Amman: Dâru Ammar.

Ahmed b. Hanbel, E. Abdillâh A. b. M. (2001). *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. y.y.: Mu'essestü'r-Risâle.

Alemu'd-Dîn es-Sehâvî, E.-Hasan Alî b. M. b. Abdu's-Samed el-Hemedânî. (1419/1999). *Cemâlu'l-kurrâ ve kemâlu'l-ikrâ* (1-2). Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye.

Bedr, A. b. A. el-Bedr. (2019). *Et-Tıbyân fî şerhi ahlaku hameleti'l-kur'an*. y.y.: Mektebu İtkân.

Beyhakî, E. B. A. b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî. (1432/2011). *Es-Sunenu'l-kubrâ* (1-22). Kahire: Merkezu Hicr.

Buhârî, E. Abdullâh M. b. İ. b. İ. el-Buhârî. (t.y.). *Halku ef'âli'l-ibâd*. Riyad: Dâru'l-Meârif.

Çeker, O. (1988). Âcurrî. İçinde *Türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi* (C. 1/329). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Dânî, E. Amr Osmân b. S. (2007). *Câmi'u'l-beyân fî'l-kırâ'âti's-seb*. İmârât: Câmi'atu's-Şârîka.

Dârimî, E. M. Abdullâh b. Abdurrahman et-Temîmî. (2000). *Sunenu'd-dârimî* (1-4). Riyad: Dâru'l-Muğnî.

Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Âcurrî. (1982). *Tahrîmu'n-nerd ve's-satranc ve'l-melâhî*.y.y.

Ebû Dâvûd, S. b. el-Eş'as es-Sicistânî. (2009). *Sunenu ebî dâvûd* (1-7). Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.

Ebû Ubeyd, E. Ubeyd Kâsım b. S. b. Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî. (1995). *Fedâ'ilu'l-kur'an*. Beyrut: Dâru İbn Kesir.

Ebu'l-Fadl er-Râzî, E.-F. Abdurrahman b. A. b. el-Hasan el-Mukrî. (1994). *Fedâ'ilu'l-kur'an ve tilâvetuh*. y.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.

Hân, M. Abdulmu'in. (t.y.). *et-Târîhu'l-kebir li'l-buhârî bihavâşî mahmûd Halîl* (C. 8). Haydârâbâd : Dâ'iratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye.

Hüseynî El-Kettânî, M. Abdulhayy b. Abdu'l-kebîr, & el-Halidî, Abdullah. (t.y.). *et-Terâtîbu'l-idâriyye fî'l-medîneti'l-munevvere*. Beyrut: Dâru'l-Erkam.

İbn Battâl, E. el-Hasan Alî b. Halef b. Abdulmelik İ. B. (1423/2003). *Şerhu sahîhi'l-buhârî* (1-10). Riyad: Mektebetu'r-Ruşd.

İbn Ebî Şeybe, E. B. b. E. Ş. Abdullâh b. el-Absî. (1409). *el-Kitâbu'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr* (1-7). Riyad: Mektebu'r-Ruşd.

İbn Ebî Şeybe, E. B. b. E. Ş. Abdullâh b. el-Absî. (1997). *el-Musned* (1-2). y.y.: Dâru'l-Vatan.

İbn Hallikân, E.-Abbâs A. b. M. b. İ. b. E. B. b. Hallikân el-İrbilî. (1971-1415/1994). *Veñiyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân* (1-7). Beyrut: Dâru Sâdır.

İbn Kayyim el-Cevziyye, E. Abdillâh Ş. M. b. E. B. b. E. ez-Zür'aî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. (1994). *Zâdu'l-me'âd fî hedyi hayri'l-ibâd* (1-5). Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle.

İbn Kesîr, E.-F. İ. b. Ömer b. K. ed-Dimeşkî. (1419). *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*. y.y.: Dâru't-Tayyibe.

İbn Mâce, E. Abdullâh M. b. Y. el-Kazvînî. (t.y.). *Sunenu ibn mâce* (1-2). Beyrut: Dâru İhyâ'î'l-Kutubi'l-Arabiyye.

İbn Mübârek, E. Abdurrahman Abdullah. (t.y.). *ez-Zühed ve'r-rekâ'ik li- ibni'l-mübârek* (C. 1). y.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnü'l-Cezerî, E.-Hayr Ş. b. el-C. M. (1414/1994). *Tayyibetu'n-neşr fî'l-kırâ'âti'l-aşr*. Cidde: Dâru'l-Hadis.

İsmâ'il Hakkı Bursevî, İ. Hakkî b. M. el-İstânbûlî el-Hanefî el-Halvetî. (t.y.). *Rûhu'l-beyân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

Kur'an Yolu Meâli. (2018). Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş (Çev.), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mucâhid b. Cebr, E.-Haccâc M. b. C. el-Kureşî. (1989). *Tefsîru mucâhid*. y.y.

Muslim, E.-Hasen M. b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. (1955). *Sahîhu Muslim* (1-5). Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsi'l-Arabî.

Süyûtî, E.-F. C. Abdurrahmân b. E. B. b. M. el-Hudayrî. (t.y.). *Câmi'u'l-ehâdis* (1-13). y.y.

Taberânî, E.-Kâsım M. S. b. A. b. E. et-. (t.y.-a). *el-Mu'cemu'l-kebîr—et-Taberânî* (1-25). Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye.

Taberânî, E.-Kâsım M. S. b. A. b. E. (t.y.-b). *el-Mu'cemu'l-evsat* (1-10). Kahire: Dâru'l-Haremeyn.

Taberî, E. C. M. b. C. b. Y. el-Âmilî. (t.y.). *Tehzîbu'l-âsâr* (1-2). Kahire: Matba'atu'l-Medenî.

Tayâlisî, E. D. S. b. D. el-Basrî. (1999). *el-Musned* (1-4). Mısır: Dâru Hicr.

Yâkût el-Hamevî, E. Abdullâh Y. b. Abdullâh er-Rûmî. (1995). *Mu'cemu'l-buldân* (1-7). Beyrut: Dâru Sâdır.

Zehebî, E. Abdillâh Ş. M. b. A. b. Osmân. (1985). *Siyeru A'lâmi'n-nubelâ* (1-25). y.y.: Mu'essesetu'r-Risâle.

Zehebî, E. Abdillâh Ş. M. b. A. b. Osmân. (1998). *Tezkiretu'l-huffâz* (1-4). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.